

Sokratova metoda istraživanja

Mamić, Magdalena

Undergraduate thesis / Završni rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:601555>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-18**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

Sveučilište u Rijeci

Filozofski fakultet

Magdalena Mamić

SOKRATOVA METODA ISTRAŽIVANJA

(Završni rad)

Rijeka, 2021.

Sveučilište u Rijeci

Filozofski fakultet

Odsjek za filozofiju

Magdalena Mamić

0009078437

SOKRATOVA METODA ISTRAŽIVANJA

Završni rad

Preddiplomski sveučilišni studij Filozofije i Hrvatskog jezika i književnosti

Mentor: Doc. dr. sc. Ana Gavran Miloš

Rijeka, 2021.

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Sokratov život	3
3. Sofisti i njihova filozofija.....	6
4. Sokratov dijalog i problematika Sokrata kao učitelja	10
5. Forma Sokratove metode istraživanja prikazana na Platonovu djelu <i>Eutifron ili rasprava o pobožnome</i> i karakteristike Sokratove metode istraživanja: (ironija, majeutika, indukcija)....	12
5.1. Sokratova metoda istraživanja prikazana na Platonovu djelu <i>Eutifron ili rasprava o pobožnome</i>	13
5.2. Ironija.....	18
5.3. Majeutika	20
5.4. Indukcija	21
6. Platonova kritika Sokratove metode istraživanja prikazana na Platonovu djelu <i>Menon</i>	22
7. Pozitivni aspekti Sokratove metode istraživanja i primjena danas u suvremenom društvu.	27
8. Zaključak	31
9. Literatura	33
10. Sažetak	34

1. Uvod

”Spoznaj samog sebe” i ”Znam da ništa ne znam” dvije su Sokratove izjave po kojima je danas poznat. Osim tih izjava, poznat je i po svojoj etici i metodi istraživanja ili *elenchusu*. Navest ću najvažnije činjenice o Sokratu i njegovoj metodi istraživanja. Sokrat, filozof antičke Grčke, vjerovao je u moć govora i nije zapisivao svoju filozofiju. O Sokratovoj metodi istraživanja saznajemo isključivo od drugih filozofa i autora među kojima su: Aristofan, Ksenofont, Platon i Aristotel.

U brojnim Platonovim djelima možemo svjedočiti kako je Sokratova metoda izgledala pa su tako posebno zanimljivi *Eutifron ili rasprava o pobožnome* i *Menon*. Tako na osnovu tih djela saznajemo da je Sokratova metoda istraživanja imala specifičnu formu.

Sastojala se od dviju faza:

1. faze ironije
2. faze majeutike,

a primjenjivala se kroz nekoliko koraka, a to su:

1. postavljanje pitanja: Što je x? → traganje za definicijom stvari
2. sugovornik nudi definiciju → odgovor 1 koji je najčešće nabranje
3. Sokratova kritika odgovora kroz traženje *eidosa*
4. sugovornik nudi novu definiciju → odgovor 2 koji slijedi Sokratov zahtjev za definicijom
5. Sokratovo pobijanje - *elenchus*
6. dijalog završava aporijom.

Odlika Sokratove dijalektike je da je teže pitati nego odgovoriti, jer pitanje unaprijed određuje smjer i prostor odgovora. Osim što Sokratovi sugovornici pokušavaju odgovoriti na njegova pitanja, također pokušavaju postaviti pitanja tako da malo namuču Sokrata s odgovaranjem. No, i tu se zapetljaju, jer oni koji misle da znaju sve bolje od drugih ne znaju postaviti pitanje.¹ ”Pravi dijalektičar je onaj koji zna voditi razgovor na dobro određen način u pravom smjeru koje je otvorilo pitanje.”² To možemo vidjeti kod Platona u njegovim ranim

¹ Reale, G. 2003. *Sokrat K otkriću ljudske mudrosti*. Zagreb: Demetra. str. 194 – 195.

² Reale 2003, str. 195 – 196.

dijalogima, tzv. sokratovskim dijalogima.³ Rani dijalozi specifični su po tome što završavaju aporijom, to jest bez rješenja problema koji analiziraju. U radu ću također spomenuti i sofiste i njihovu filozofiju koja je zastupljena u obliku erističkih argumenata, zbog važnosti sofista u razumijevanju Sokratova filozofskog djelovanja i njegove borbe protiv eristike.

U razradi, detaljno ću opisati i razraditi njegovu metodu istraživanja koju je primijenio kroz dijalektičku metodu i na temelju Platonova *Eutifrona ili rasprave o pobožnome* prikazat ću korake koji su navedeni i Sokratov stav o pobožnosti čijom se temom i bavi ovo djelo. Na Platonovu djelu *Menon* predstaviti ću negativne strane Sokratove metode istraživanja. U *Eutifronu* je još prisutan isključivo Sokratov Platon, dok u *Menonu* Platon razvija svoje ideje i misli. Dok u prvom dijelu *Menona* imamo specifičan Sokratov *elenchus*, u drugom dijelu Platon napušta Sokratovu metodu u određenoj mjeri, kritizira je i potom razvija svoje samostalne filozofske teorije. Na temelju *Menona* predočit ću korake Sokratove metode, ali i Platonovu kritiku Sokratove metode koja ne vodi rješenju, već završava u aporiji, te ću ukratko razraditi Menonov paradoks. Na kraju razrade predstaviti ću pozitivne strane Sokratove metode istraživanja i njenu primjenu u suvremenom društvu i na nastavi filozofije. Prikazat ću kako njegova metoda kod djece može poboljšati kritičko razmišljanje i valjano argumentiranje.

³ Reale 2003, str. 196.

2. Sokratov život

Sokrat je grčki filozof rođen 469. godine pr. Kr. u Ateni i umro 399. godine pr. Kr. u Ateni. Nije bio otmjena podrijetla, jer mu je otac bio kipar, a majka primalja. Imao je skroman život i bio je materijalno neovisan s obzirom na to da je imao skromno nasljedstvo i državnu potporu koju su dobivali svi Atenjani. Bio je oženjen sa Ksantipom. Poznat nam je Sokratov izgled. Opisan je kao ružan, neugledan čovjek koji baš ne mari za svoj izgled. Imao je tupasti nos, buljave oči, debele usne, debelu trbušinu i zbijenu tjelesnu konstituciju, bio je ćelav i imao je bradu, ali je bio dobrog zdravlja i dobro je podnosio napor i hladnoću. O Sokratu znamo samo kao o starijem čovjeku jer je postao javnom figurom u četrdesetoj godini.⁴ Atenjani su se zgražali nad Sokratovim izgledom zato što im je fizička ljepota bila simbol unutarnje ljepote i nisu nikako mogli povezati Sokratovu ružnoću i njegovu moralnu čistoću.⁵ Sudjelovao je u trima vojnim pohodima kao hoplit, to jest pješak. Prvi vojni pohod bio je početkom Peloponeskog rata od 432. do 429. godine pr. Kr. kada je sudjelovao u opsadi Potideje na Kalkidici.⁶ Zatim, drugi vojni pohod u kojem je sudjelovao bio je 424. godine pr. Kr., kada je sudjelovao u bitki kod Deliona. Sudjelovao je i u trećem vojnom pohodu na Amfipolis na kraju 422. godine pr. Kr.⁷ Predsjedao je Vijećem 406. godine pr. Kr. i tako ispunjavao svoju političku dužnost.

Sokrat je poznao filozofiju prirode Anaksagore i Arheleja te je bio njihov učenik. Poznao je i sofistiku, to jest usvojio ju je kao vještinu, ali ga filozofija prirode i sofistika nisu zadovoljile. Na Sokrata su utjecale učiteljice: Aspazija iz Mileta i svećenica Diotima iz Mantineje. Aspazija je poučila Sokrata o ljubavi, a Diotima je utjecala na Sokratovo misaono sazrijevanje.⁸ Poznat je po svojoj metodi istraživanja. Sokratova metoda će ostaviti veliki utjecaj na filozofiju. Sokrat počinje propitivati i poticati sugovornike na razmišljanje. Uvjeren je bio da je dobio božanski poziv. Održavao je govore na trgu u obliku dijaloga sa sugovornicima. Razgovarao je sa zanatlijama, umjetnicima, državicima i sofistima.⁹ Sokrat je najviše htio razgovarati s mladićima, jer ih je htio odgajati. Upravo tu je bitna njegova metoda istraživanja, *elenchus*. Začetnik je dijalektičko – kritičkog načina mišljenja.¹⁰ Sokrat nije imao

⁴ Jaspers, K. 2008. *Ljudi sudbine: Sokrat, Budha, Konfucije, Isus*. Zagreb: AGM. str. 9 – 10.

⁵ Brun, J. 2007. *Sokrat*. Zagreb: Kulturno informativni centar, Naklada Jesenski i Turk. str. 29.

⁶ Brun 2007, str. 25.

⁷ Brun 2007, str. 26.

⁸ Brun 2007, str. 21 – 23.

⁹ Jaspers 2009, str. 11.

¹⁰ Preuzeto s <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=57022> (stranica posjećena: 18.4. 2020.).

svoju školu u kojoj je naplaćivao svoja predavanja, već je njegova "škola" bila agora – gradski trg. Agora je bila javno mjesto gdje se šetao i razgovarao s različitim ljudima različitog društvenog statusa. Nije se obraćao narodnim skupštinama te nije osnovao nikakvu stranku, već se samo obraćao pojedincima. Svima nama je poznata Sokratova izjava "Znam da ništa ne znam". Tom izjavom htio je pokazati da je znanje veliko i da ne možemo sve znati i praviti se najpametnijima te da svaku tvrdnju koju tvrdimo moramo dokazati. Mnogi su smatrali da se Sokrat pravio pametnim dok je primjenjivao svoju metodu istraživanja i na prvu se i danas mnogima može to činiti, ali pomnijom analizom možemo uvidjeti da je slijedio svoju izjavu "Znam da ništa ne znam". Svoje sugovornike je ispitivao i pokušavao potaknuti na točan odgovor, a nije nikada nametao svoj odgovor i nije tvrdio da on zna, već samo da želi drugima pomoći da sami dođu do znanja što ću prikazati u radu.

Melet, Anit i Likon su 399. godine pr. Kr. optužili Sokrata da kvari mladež i da predstavlja opasnost za društveni poredak. Oni su zahtijevali da Sokrat dobije smrtnu kaznu. Takva optužba bila je neshvatljiva pa postoje različita nagađanja koja su pokušavala naći skrivene motive takve osude.¹¹ Prema nekim nagađanjima Anit je bio glavni pokretač te osude, jer je imao neke nesređene osobne račune sa Sokratom. Navodno mu je Sokrat prigovorio da želi od sina napraviti samo kožara koji će nastaviti obrt, a ne misli na sinovljevo obrazovanje. Prema drugima, Sokrat je imao loš ugled, jer se družio s Kritijom, najokrutnijim tiraninom, i Alkibijadom, poznatim po svetogrđima.¹² Sva su ta nagađanja davala odgovor na to zašto bi Anit optužio Sokrata s takvom iznenadnom i okrutnom kaznom. Neovisno o neprijateljstvu s Anitom, Atenjani generalno nisu voljeli Sokrata. Smetalo im je što ih Sokrat propituje, zadirkuje, pravi glupima i ukazuje na njihovu nemoralnost.¹³ Konačno, Sokrata su osudili na smrt. Pogubili su ga tek trideset dana nakon presude, jer je dan nakon presude sveti brod iz Delosa krenuo prema Apolonovom rodnom otoku kako bi proslavili boga Apolona koji je pomogao Tezeju u borbi protiv Minotaura. Apolonova pomoć se slavila svake godine i svake godine smrtna kazna se ne bi smjela izvršiti prije nego što se brod vrati.¹⁴ Sokratovi prijatelji su bili isplanirali njegov bijeg, ali je on odbio. Sokrat je imao razloge za takvu odluku. Smatrao je da ne bi imao kamo otići; ne bi imao gdje pronaći drugu domovinu; ne želi bježati poput roba koji se boji smrti; ne želi pobjeći iz svoje države kojoj je posvetio život i da ne želi ići protiv svoje filozofije kojom je učio da filozofirati znači naučiti se umrijeti.¹⁵ Sokrat je posljednje

¹¹ Brun 2007, str. 32.

¹² Brun 2007, str. 32 – 34.

¹³ Brun 2007, str. 34.

¹⁴ Brun 2007, str. 36 – 37.

¹⁵ Brun 2007, str. 37 – 38.

trenutke svoga života posvetio razgovorima sa svojim prijateljima o besmrtnosti duše. Sokrat je morao popiti otrovni napitak. Njegove posljednje riječi su bile: "Kritone, dugujemo Asklepiju za pijetla, eh, dobro, platite moj dug, mislite na to."¹⁶ Sokrat je htio da se prinese žrtva bogu liječništva, jer mu je bog pomogao odvojiti dušu od tijela, to jest da mu duša ne ovisi o tijelu. Sokrat se obratio i sucima i posljednje riječi koje im je uputio su bile:

"Potrebno je, međutim, da i vi, suci, gajite dobru nadu pred licem smrti i smatrate da je jedina stvar osobito istinita: nije moguće da dobar čovjek, niti u životu niti poslije smrti, pretrpi ikakvo zlo.[...] Međutim, sad je došlo vrijeme da pođemo: ja idem u smrt, a vi nastavljate živjeti. Tko će od nas bolje proći, ostaje zakrito svakome osim bogu."¹⁷

¹⁶ Brun 2007, str. 39.

¹⁷ Brun 2007, str. 39.

3. Sofisti i njihova filozofija

U ovome dijelu bavit ću se sofistima. Prikazat ću osnovne elemente njihove filozofije te kakvi su oni bili učitelji kako bih mogla prikazati kako se Sokrat kao učitelj razlikovao od sofista.

Naziv sofist dolazi od grčke riječi *sophos* što znači mudro i *sophia* što znači mudrost. Na grčkom *sophistes* znači sofist.¹⁸ Sofisti su bili prvi učitelji retorike u staroj Grčkoj.¹⁹ Neki sofisti su putovali izvan svoje države kako bi držali predavanja i tako zarađivali. Podučavali su u grupama te održavali javna predavanja i izlaganja.²⁰ U Sokratovu vremenu pjesnici i rapsodi natjecali su se na Olimpijskim igrama, a sofisti su bili cijenjeni među njima pa su se tako i oni natjecali. Sofisti tako natječući se na Olimpijskim igrama htjeli su pobijediti i upravo ta stalna želja za pobjedom utjecala je na njihovu filozofiju i podučavanje. Njima nije bilo bitno valjano argumentiranje, već raspravljanje radi pobjede. Podučavali su vrlinu (krepost ili *arete*) i to je bio problem za staru Grčku, jer su Grci smatrali da se čovjek rađa s krepošću.²¹ Također su podučavali retoriku ili umjetnost *logosa* (govorništva), etiku, lingvistiku, ekonomiju i politiku.²² U 5. stoljeću pr. Kr. u Ateni, biti dobar govornik omogućavalo je osobi uspjeh u politici pa su tako sofisti imali dosta posla, jer su ljudi htjeli biti uspješni. Sofisti tako podučavajući retoriku podučavali su ljude i uvjeravanju koje je preduvjet za dobro govorništvo. Cilj je bio uvjeriti nekoga u određeni stav kako bi se pobijedilo u raspravi. Smatrali su da se svakoga može uvjeriti u bilo što, jer ne postoji sveopća istina i znanje je relativno. Upravo ovakav stav o uvjeravanju potaknula su tri motiva:

1. Teorije prirodnih znanstvenika koji misle da su njihove ideje istinite, a zapravo je jako puno različitih suprotstavljenih mišljenja.
2. Natjecanje – ako netko na sudu lijepo i uvjerljivo govori, sigurno može uvjeriti sudca da je netko kriv ili nevin.
3. Rasprave među filozofima kojima se mijenjaju mišljenja i stavovi.²³

¹⁸ Guthrie, W. K. C. 2006. *Povijest grčke filozofije, Knjiga III – Sofisti – Sokrat*. Zagreb: Naklada Jurčić d.o.o. str. 27 – 28.

¹⁹ Kišiček, G. 2019. Sofističko nasljeđe u suvremenom poučavanju retorike. *Slovenski javni govor in jezikovno - kulturna (samo)zavest*. Obdobja 38: 127 – 134. str. 127.

²⁰ Guthrie 2007, str. 39 – 41.

²¹ Kišiček 2019, str. 128.

²² Preuzeto s <https://enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=70478> (stranica posjećena: 4.7.2021).

²³ Guthrie 2007, str. 49.

Uz osnovne elemente sofističke filozofije, bitno je spomenuti i najznačajnije sofiste, a to su: Protagora, Gorgija, Prodik, Hipija, Kritija, Kalikle, Trazimah, Alkidamant i Likofron. Protagora je najutjecajniji sofist te njegova izjava "Čovjek je mjera svih stvari" pokazuje kako su sofisti smatrali da je čovjek mjera spoznajnih činova. Na čovjeka ne bi trebali utjecati religija, politika i neki autoriteti. Bio je optužen zbog ateizma, jer je bio skeptičan što se tiče božjeg postojanja.²⁴ Gorgija je u Ateni osnovao i vodio školu govorništva. Poučavao je potpuni spoznajni skepticizam koji je imao tri bitna elementa:

1. Ništa ne postoji.
2. Ako nešto i postoji, ono je nespoznatljivo.
3. Čak i ako se može spoznati, ne može se izraziti i objasniti.²⁵

Hipija iz Elide isticao se dobrim pamćenjem. Bavio se astronomijom, arheologijom, matematikom, književnošću i dr. Smatrao je da ljudi po prirodi trebaju biti u zajednici, ali politika i država razjedinjuju ljude.²⁶ Trazimah nije bio atenski građanin i smatra se drugim osnivačem atičke umjetničke proze. Napisao je *Sažaljenja*, retorički priručnik.²⁷

Za sofiste bilo je bitno poznavati neke aspekte kako bi njihovi učenici uspjeli u politici:

1. Važnost retorike za profesionalni i društveni uspjeh – smatrali su da je retorika bitna za bilo koju profesiju.
2. Važnost učenja argumentacije – svoje učenike su podučavali argumentacijama, a one su se temeljile na dijalektičkim raspravama koje započinju *endoxonom*. *Endoxa* su bile premise koje bi bile prihvaćene i primjerene za raspravu.²⁸
3. Važnost poznavanja publike za govornički uspjeh.
Primjerice, sofist Antifon smatrao je da poznavanjem publike lakše se može pobijediti suparnika u raspravi. Smatrao je da je dobar govornik i dobar psiholog.²⁹
4. Važnost učinkovitog korištenja jezika u javnome govoru.

Za sofiste je bio važan stil i pažljivo biranje riječi i figura koje će se koristiti tijekom raspravljanja.³⁰ Sofisti su za svoju retoriku posuđivali dijelove iz pjesništva. Načini upotrebe govora i stila u retorici se razlikuju od sofista do sofista. Dok je Gorgija

²⁴ Preuzeto s <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=50733> (stranica posjećena: 11.7.2021.).

²⁵ Preuzeto s <https://enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=22711> (stranica posjećena: 11.7.2021.).

²⁶ Preuzeto s <https://enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=25645> (stranica posjećena: 11.7.2021.).

²⁷ Preuzeto s <https://enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=62118> (stranica posjećena: 11.7.2021.).

²⁸ Kišiček 2019, str. 130.

²⁹ Kišiček 2019, str. 131.

³⁰ Kišiček 2019, str. 132.

pretjerivao sa stilom i djelomično zvučao neprirodno, Protagorin govor je bio prirodniji. Svoje učenike podučavao je gramatici te je imao liste riječi koje bi bile primjerene za raspravu.

5. Važnost memoriranja, improvizacije i učinkovite govorničke izvedbe.

Za sofiste je bilo vrlo bitno podučiti učenike improvizaciji te da se suoče s tremom i strahom od javnog nastupa. Sofisti su cijenili memoriranje. Mogli bi upamtiti veliku količinu informacija. Hipija je bio najpoznatiji sofist koji je imao dobru memoriju pa se tako govori da bi upamtio pedeset imena nakon što bi ih samo jednom čuo.³¹

Prikazavši kakvi su bili sofisti, trebam spomenuti i da su naišli na brojne kritičare zbog načina svog filozofskog djelovanja. Tako je Aristotel smatrao da sofistčki argumenti uopće nisu valjani. Od Aristotela sofistam dobiva naziv "lukava izmišljotina".³² Uočio je da filozofija prirode ne može odgovoriti na prvotna pitanja i da je kod sofistike prisutna pokvarenost.³³ Platon je kritizirao njihovo podučavanje samo radi zarade, a ne radi istine i vrline.

Nama najzanimljiviji kritičar sofista bio je Sokrat. On je bio potpuno drukčiji filozof od sofista. Sokrat je kritizirao činjenicu da su podučavali za novac. Smatrao je da tako učitelj nema slobodu, jer mora sa svakim razgovarati tko bi mu platio, a ako ne prima novce, može odbiti bilo koga s kim ne želi razgovarati. Sokrat je sofistčko uzimanje novaca nazivao prostitucijom, jer je za njega prodavanje uma bilo kao i prodavanje tijela, svedeno na isto.³⁴ Sokrat je besplatno razgovarao s ljudima. Ismijavao je oratorske vještine sofista koji su koristili govor kao svrhu, a ne kao sredstvo spoznavanja istine. Za razliku od sofista, Sokrat nije raspravljao radi pobjede, već da bi pomogao sugovornicima da dođu do istine te nije smatrao da ljude treba uvjeriti u bilo što bilo to istina ili ne. Nije se koristio tehnikama retorike, uvjeravanja, poznavanja psihologije i govora kako bi zavarao sugovornika da ga pobijedi u raspravi. Za njega dijalog nije bio neko natjecanje, već zajedničko dolaženje do istine. Također, nije se slagao sa sofistima koji su tvrdili da je čovjek mjera svih stvari. On je smatrao da je bog mjera svih stvari.³⁵ Zbog toga se okrenuo vlastitom traganju za znanjem te je htio tragati zajedno s ljudima. Sofistička filozofija je utjecala na Sokrata da krene raspravljati s ljudima kako bi s njima došao do zajedničkog znanja i istine.

³¹ Kišiček 2019, str. 132 – 133.

³² Preuzeto s <https://enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=70478> (stranica posjećena: 4.7.2021.).

³³ Jaspers 2009, str. 10 – 11.

³⁴ Guthrie 2007, str. 39.

³⁵ Brun 2007, str. 21.

U ovom dijelu sam ukratko prikazala s čime se Sokrat nije slagao sa sofistima i u čemu je njegova filozofija bila drukčija. U nastavku ću detaljnije prikazati sve karakteristike Sokratove filozofije na temelju kojih ću pokazati koliko je Sokrat bio drukčiji filozof od sofista.

4. Sokratov dijalog i problematika Sokrata kao učitelja

Sokrat je bio vrlo skroman i kao što sam već spomenula, nije imao svoje škole u kojima bi naplaćivao svoja predavanja. Besplatno je držao svoje govore i podučavao. Sokrat za svoje govore nije htio primiti ni novac, ni slavu, ni počasne funkcije.³⁶ A. E. Taylor smatrao je da Sokrat nije napisao nijedno djelo, jer je živio u Periklovu stoljeću kada se nisu pisale knjige iako za to postoje kritike, jer su upravo u Sokratovu vremenu pisali: Eshil, Sofoklo, Euripid, Aristofan i Pindar. Međutim, oni su svi pisali poetska djela, dok prozna djela još nisu bila pisana što donekle opravdava Taylorovo objašnjenje.³⁷ Dodatni razlog zašto ne postoji nijedna Sokratova knjiga je taj što je Sokrat izrazito vrednovao dijalog, usmenu riječ i komunikaciju više od pisane riječi. Za Sokrata knjiga nije mogla pokrenuti dijalog, rasprave, postaviti pitanja i potaknuti na daljnja razmišljanja.³⁸ Sokrat se bojao da će pismo ljude zavarati da misle da su mudraci, a da neće zapravo to i biti, jer pismo samo podsjeća na neko sjećanje, a zapravo ga nemamo te tako nemamo ni znanje. Ljudi tako čitajući tuđa djela moći će reći ponovno ono što je netko drugi rekao, a neće imati priliku sami nešto stvoriti.³⁹ To su bili glavni razlozi zašto Sokrat nije pisao, već je sav svoj trud ulagao u dijalog s ljudima. O Sokratovoj filozofiji saznajemo iz drugih izvora kao što su: Platon, Aristotel i Ksenofont. Zanimljiva je Sokratova misao koju možemo vidjeti u sljedećem citatu:

„Jer, evo, Fedre, pismo ima u sebi nešto čudnovato, i u tome ono zaista liči na slikarstvo: ta i proizvodi slikarske umjetnosti stoje pred nama kao da su živi; ali ako ih nešto upitaš, oni sasvim dostojanstveno šute. Isti je slučaj i kod slova: čovjek bi pomislio da govore kao da nešto razumiju; a ako ih upitaš da shvatiš nešto od onoga što se govori, svagda kazuju samo jedno te isto.”⁴⁰

U citatu vidimo kako Sokrat uspoređuje riječi sa slikama tvrdeći da se riječi i slike tako čine živima, kao da nam žele nešto reći, ali ako ih upitamo i tražimo od njih da nam nešto kažu, oni samo šute, jer ne mogu s nama ostvariti dijalog. Ovaj citat prikazuje Sokratov stav prema pisanju. Sokratu su pisanje i slikarstvo isti, jer tako vjerno pred nama stoje naslikane slike i napisane knjige, ali nam ništa ne tumače. Od njih ne možemo dobiti savjet ili odgovor, već ih

³⁶ Brun 2007, str. 42.

³⁷ Brun 2007, str. 43 – 44.

³⁸ Brun 2007, str. 44.

³⁹ Brun 2007, str. 44.

⁴⁰ Brun 2007, str. 45.

sami moramo interpretirati, dok nam u dijalogu osoba nešto tumači i daje nam stav i svoje mišljenje o zadanoj temi. Prema Sokratu, dijalog je živ.

Kao što se može vidjeti i u drugim dijalozima, recimo u *Eutifronu*, pa tako i u *Menonu*, Sokrat želi doći do konačne definicije koja obuhvaća sve primjerke stvari koje želi definirati. U *Eutifronu* je to pobožnost, a u *Menonu* vrlina. U tom procesu Sokrat ne smatra da učitelj podučava učenika i daje mu znanje, već želi potaknuti učenika da sam dođe do određene spoznaje. Sokratov dijalog potiče ljude na razmišljanje i na samostalni dolazak do istine koju već imaju u sebi. Radi se o tome da dva čovjeka, učenik i učitelj, zajednički tragaju za istinom. Kod Sokrata nema klasičnog podučavanja u kojem je učitelj kognitivno nadređen učeniku, nema učenika koji uči i ponavlja lekciju, već postoje samo dijalog i pitanja.⁴¹ Sokrat nije bio učitelj u klasičnoj definiciji učitelja koji samo prenosi znanje učeniku, već je on učitelj u smislu da opovrgava tvrdnje svojih učenika kako bi im ukazao na vlastito neznanje i potaknuo ih da sami dođu do istine i znanja.⁴² Učitelj, a to je Sokrat, mora se spustiti na učenikovu razinu, ali s ciljem spoznajnog uzdizanja učenika, a ne s ciljem omalovažavanja. Tu se vidi Sokratova ljubav prema učenicima.⁴³

⁴¹ Brun 2007, str. 48 – 49.

⁴² Reale 2007, str. 184.

⁴³ Reale 2007, str. 183.

5. Forma Sokratove metode istraživanja prikazana na Platonovu djelu *Eutifron ili rasprava o pobožnome* i karakteristike Sokratove metode istraživanja: (ironija, majeutika, indukcija)

Sokrat se u dijalozima sa svojim sugovornicima bavio problemima vezanim uz prirodu čovjeka, a ne prirode kao takve istražujući kozmos ili zvijezde poput filozofa prirode. Vodio je dijaloge po svojoj metodi koju je primjenjivao na svim sugovornicima.⁴⁴

Sokratova metoda istraživanja ili metoda *elenchusa* (pobijanja) je dijalogika i dijalektika u kojoj se pomoću raspravljanja i razgovora dolazi do biti stvari u svakom pojedinom slučaju. Sokrat je pomoću dijalektike ukazivao ljudima na njihove proturječnosti, pobijajući stavove sugovornika s obzirom na to da je pronalazio pogreške u njihovim razmišljanjima.⁴⁵ Dijalektikom je htio ljudsku dušu osloboditi lažnog znanja kako bi čovjek mogao spoznati samoga sebe i doći do istine.⁴⁶

Sokrat tako pita što su ljepota, istina, vrlina, znanje i neki drugi pojmovi i pri tome traži definiciju tih pojmova koji bi se odnosili na sve njihove objekte, a ne samo na jedan. Njegov sugovornik daje neku definiciju, ali se ona odnosi na jedan određeni objekt, to jest, odnosi se na jedan ili više primjera neke stvari koja se želi definirati što ću analizirati na primjerima *Eutifrona* i *Menona*. U *Menonu* Menon daje definiciju vrline tako da razlikuje vrlinu muškarca, žene, djeteta i starca. Tako prema njegovu mišljenju vrlina muškarca je da obavlja državne poslove, a vrlina žene da dobro vodi kućanstvo. Tada Sokrat krene prihvaćati sugovornikov odgovor, da je dobar i sugovornik je ponosan, ali tada Sokrat daje prvi prigovor. Prvi prigovor se odnosi na to da sugovornik daje pojedinačne primjere neke stvari. Sokrat traži općenitu definiciju nekog pojma, a ne pojedinačne primjere. U drugom koraku sugovornik nudi novu malo bolju definiciju, koja je općenitija, ali Sokrat daje prigovor tome koliko je ona konzistentna i vodi li ta definicija do kontradikcije. Dijalog završava aporijom, bez rješenja.⁴⁷ U nastavku ću prikazati detaljne korake Sokratove metode istraživanja na primjeru Platonova dijaloga *Eutifron*.

⁴⁴ Zorić, V. 2008. Sokratova dijaloška metoda. *Život i škola* 20: 27 - 40. str. 28.

⁴⁵ Zorić 2008, str. 28.

⁴⁶ Reale 2003, str. 44.

⁴⁷ Brun 2007, str. 87.

5.1. Sokratova metoda istraživanja prikazana na Platonovu djelu *Eutifron ili rasprava o pobožnome*

Prije samog prikaza Sokratove metode istraživanja na Platonovu djelu *Eutifron ili rasprava o pobožnome*, izložit ću osnovne činjenice o djelu. *Eutifron* je rani dijalog u kojem imamo isključivo Sokrata i njegovu filozofiju. Još se ne naslućuje Platonova filozofija. *Eutifron ili rasprava o pobožnome* je spis u kojem su prikazani Sokratovi stavovi o moralu i etici.⁴⁸ U djelu razgovaraju Sokrat i svećenik Eutifron. Prije nego što krene klasična Sokratova metoda ispitivanja, Sokrat i Eutifron razgovaraju o vlastitim životima i događajima. Od Sokratova života spominje se kako je Melet pokrenuo tužbu protiv Sokrata s već nam poznatim sadržajem da Sokrat kvari mladež i da izmišlja bogove.⁴⁹ S Eutifronove strane spominje se kako je Eutifron pokrenuo optužbu protiv svoga oca, jer mu je otac ubojica drugog ubojice.⁵⁰ Eutifron nalazi nešto zajedničko sa Sokratom, a to je što i jednog i drugog drugi ismijavaju i ne shvaćaju; Sokrata, jer mu se javlja *daimon*, božanski glas i zbog toga što izmišlja bogove; Eutifrona, kada govori o božanskim stvarima i kada proriče budućnost.⁵¹ Tada Sokrat uvodi Eutifrona u pitanje pojma pobožnosti. Kreće Sokratovo ispitivanje i postavlja se pitanje: "Reci mi onda što je po tvome mišljenju pobožno, a što bezbožno?"⁵² Na osnovu ovoga pitanja vidimo da Sokrat kreće s karakterističnim ispitivanjem i traženjem definicije od sugovornika i to ne bilo kojeg sugovornika. Naime, Sokrat izabire svećenika očekujući da upravo on kao svećenik mora znati definiciju pobožnosti. Naravno, Eutifron to ne zna što se vidi iz njegova prvog odgovora:

"Mislim da je pobožno upravo ono što sada činim: optužiti počinitelja zlodjela, koji je počinio bilo ubojstvo, bilo krađu hrama, ili nešto tome slično, pa makar to bio slučajno i vlastiti otac ili majka ili netko drugi, a ne optužiti ga, to je bezbožno."⁵³

Pogledajmo sada detaljne korake Sokratove metode istraživanja na Platonovu djelu *Eutifron*:

1. Sokrat postavlja pitanje: Što je pobožno, a što bezbožno? → traga za definicijom.

⁴⁸ Platon. 1998. *Eutifron*. Zagreb: Matica hrvatska. str. 62.

⁴⁹ Platon 1998, str. 9 3b.

⁵⁰ Platon 1998, str. 11 – 13.

⁵¹ Platon 1998, str. 9 3c.

⁵² Platon 1998, str. 17 5d.

⁵³ Platon 1998, str. 17 5e.

Sokrat traži općenitu definiciju pojma pobožnosti. Sokrat od Eutifrona traži odgovor koji će objasniti sve ono što je pobožno i ono što je bezbožno, definicija koja će se moći primijeniti na sve aspekte života.

2. Eutifron nudi definiciju → odgovor 1: Pobožno je to da optužim zločinca, a bezbožno je da ga ne optužim.⁵⁴

Eutifron ne daje općeniti primjer pobožnosti koji bi se mogao primijeniti na bilo koji aspekt života, već daje pojedinačni primjerak pobožnosti i bezbožnosti. Za njega je pobožnost optužiti zločinca, a bezbožnost ne optužiti ga. U ovom odgovoru pojam pobožnosti i bezbožnosti je tako uzak pojam da se odnosi samo na jedan primjer osuđivanja zločinca. Ovakva definicija pobožnosti ne bi se mogla primijeniti na pitanje je li pobožno psovati, rugati se, varati partnera, moliti se ili pomagati nekome i još na jako puno pojmova. Previše je uzak pojam, a Sokrat traži da bude najširi što može biti kako bismo odmah iz definicije pobožnosti i bezbožnosti znali što je od psovanja, ruganja, varanja partnera, molitve i pomaganja pobožno, a što bezbožno. Glavni prigovor je taj što se daje pojedinačni primjerak nekog pojma, a Sokrat želi ono što je zajedničko svim pojedinačnim instancama nekog pojma.

3. Sokrat daje kritiku prvog odgovora. Sokrat traži da mu Eutifron da općenitu definiciju pobožnosti. Sokrat kritizira Eutifronov odgovor, jer je preuzak i odnosi se na pojedinačne primjere pojmova umjesto da bude općenit i odnosi se na sve pojmove. Sokrat traži općenitu definiciju, a Eutifron to ne nalazi i Sokrat mu to i objašnjava:

"Sjeti se samo da nisam od tebe zahtijevao da me poučiš u jednome ili dva od više slučajeva pobožnoga, nego o samoj ideji po kojoj je sve pobožno pobožno. Jer ti si sam rekao da je po jednoj ideji sve bezbožno bezbožno, a pobožno pobožno."⁵⁵

4. Tada, Eutifron misleći da je shvatio što Sokrat traži od njega i zašto nije bio zadovoljan, nudi novu definiciju → odgovor 2 i kaže: "Pobožno je ono što je bogovima drago, a bezbožno je ono što im je omraženo."⁵⁶

Eutifron sada malo bolje razumije što Sokrat traži od njega i daje općenitiju definiciju, ali još uvijek nije dao točan odgovor. Sokrat se na prvu složio s tom definicijom, ali je ispituje i pokušava vidjeti je li uopće točna.⁵⁷ Ipak ta definicija nije

⁵⁴ Platon 1998, str. 17 5d.

⁵⁵ Platon 1998, str. 21 6e.

⁵⁶ Platon 1998, str. 21 7.

⁵⁷ Platon 1998, str 21 7a.

ono što Sokrat u konačnici traži i Sokrat pokušava Eutifronu ukazati na to da se pobožno ne može baš mjeriti prema bogovima, jer jednim bogovima je jedno drago, a drugima drugo. Bogovi se posvađaju pa će možda namjerno jedan bog jedno misliti, a drugi drugo i neće htjeti prihvatiti definiciju od boga s kojim su posvađani te će neki bogovi smatrati da je nešto pobožno, dok će drugi smatrati da je nešto drugo pobožno.⁵⁸ Iz toga što je jednim bogovima jedno drago, a drugima drugo možemo zaključiti da je Eutifronova definicija kontradiktorna. Tada Sokrat zaključuje da ni to nije dobra definicija i u potpunosti je odbacuje.

Zatim, Sokrat se vraća na Eutifronovo tuženje vlastitoga oca. Na Eutifronovu vlastitom primjeru želi potaknuti Eutifrona da pokaže kako će on to potaknuti i dokazati bogovima da svi oni misle da je njegov otac kriv: "Hajde, pokušaj mi jasno prikazati kako svi bogovi zaista nedvojbeno vjeruju da je taj čin ispravan, i ako mi dovoljno obrazložiš, nikada te neću prestati veličati zbog tvoje mudrosti."⁵⁹

Sokrat nikada direktno ne kaže Eutifronu da njegove definicije nisu dobre, već mu to pokušava neizravno pokazati i što bi trebao promijeniti. Sokrat ne daje svoj odgovor koji onda Eutifron treba naučiti, već raspravljaju i Sokrat želi da Eutifron sam dođe do definicije.

5. Razgovor traje, i nastavlja se na temelju Eutifronovih komentara putem kojih Sokrat zaključuje kako Eutifron misli i u kojem smjeru ide pa daje na temelju toga neku definiciju kako bi potaknuo Eutifrona da je potvrdi ili opovrgne. On zapravo ne odlučuje da je to definicija, već želi da Eutifron to odluči, kao što pokazuje sljedeći odlomak:

"Hoćemo li dakle sada poboljšati ovo u našoj odredbi, da je naime ono što svi bogovi mrze bezbožno, a ono što vole pobožno. A ono što jedni vole, a drugi mrze, nije ni jedno ni drugo, niti je oboje istodobno. Želiš li da sada tako odredimo pobožno i bezbožno?"⁶⁰

6. Tad Eutifron daje novu definiciju → odgovor 3 i tvrdi: "Ja osobno želim reći da je pobožno ono što svi bogovi vole, a nasuprot tome bezbožno ono što svi bogovi mrze."⁶¹ Na ovaj Eutifronov odgovor se javlja jedno pitanje:

Je li nešto pobožno zato što to bogovi vole ili bogovi nešto vole jer je samo po sebi pobožno?

Prikazat ću to na shematskom prikazu:

⁵⁸ Platon 1998, str. 23 – 25.

⁵⁹ Platon 1998, str 29 9b.

⁶⁰ Platon 1998, str. 31 9d.

⁶¹ Platon 1998, str. 31 9e.

Je li X pobožno, zato što to bogovi vole ili bogovi vole X, zato što je X pobožno?

U filozofiji, ova dilema naziva se Eutifronova dilema. Moguća su dva odgovora za rješenje ove dileme:

1. X je pobožno, zato što to bogovi vole.
2. Bogovi vole X, zato što je X pobožno.

Prema prvom odgovoru, nešto bi bilo pobožno samo zato što to bogovi vole, a da bogovi ne vole ne bi bilo pobožno. Na primjer, kada bi bogovi smatrali da je ubijanje pobožno, to bi se trebalo činiti i prema tome pobožno ovisi o volji bogova.

Prema drugom odgovoru, bogovi vole nešto, jer je to nešto pobožno samo po sebi. Pomagati drugima je pobožno i to treba činiti, a da bogovi to ne vole opet bi trebalo pomagati drugima, jer je to djelovanje samo po sebi pobožno. Prema ovom odgovoru pobožno ne ovisi o bogovima.⁶²

Sokrat u djelu uviđa problem Eutifronove definicije i pokušava Eutifronu prikazati kako ova definicija nije valjana. Prema filozofskom vokabularu, on uviđa Eutifronovu dilemu i želi dokazati Eutifronu da nije održiva i to na primjerima viđenja i nošenja i tako pokazuje da pobožno ne bi smjelo biti ono što bogovi vole, već bi bogovi trebali nešto voljeti, jer je pobožno. Pobožno se ne može odrediti time što su bogovi iznad ljudi i da oni određuju što je pobožno, samo zato što se to njima sviđa.⁶³ Tako je Sokrat ponovno zaobilaznim putem pokazao da Eutifronova definicija nije dobra, jer se ona opet odnosi na jedno svojstvo, na jedan dio pobožnoga, a ne na općenitu definiciju pobožnosti. I Eutifron shvati da mu nije dobra definicija.⁶⁴ Sokrat u daljnjem razgovoru pokušava ohrabriti Eutifrona da nastavi tražiti definiciju pobožnosti. Sokrat govori Eutifronu da tamo gdje je pravedno nije uvijek pobožno te se to dvoje ne može poistovjetiti što vidimo u sljedećem odlomku:

“Slično sam mislio i prije kad sam te pitao je li ondje gdje je pravedno također i pobožno, ili pak gdje je pobožno, je li također i pravedno. Ali tamo gdje je pravedno nije uvijek pobožno, jer je naime pobožno dio pravednoga. Hoćemo li to tako reći, ili ti se čini da je drugačije?”⁶⁵

Sokrat misli da je pobožno dio pravednoga, ali treba naći koji je to dio pravednoga pobožan zbog čega tvrdi:

⁶² Berčić, B. 2012. *Filozofija Svezak drugi*. Zagreb: Ibis grafika d.o.o. str 254 – 255.

⁶³ Platon 1998, str. 33 – 37.

⁶⁴ Platon 1998, str. 33 – 37.

⁶⁵ Platon 1998, str. 41 12d.

"Pogledaj što iz toga slijedi. Ako je naime pobožno dio pravednoga, onda mi moramo – kako se čini – iznaći koji bi dio pravednoga trebalo biti pobožno. Da si me sada upitao o bilo čemu spomenutome, kao primjerice kakva je vrsta broja parni broj i kakvo svojstvo ima taj broj, rekao bih: to je onaj koji nije nedjeljiv, nego djeljiv u dva jednaka dijela. Misliš li da je tako?"⁶⁶

Sokrat želi od Eutifrona naučiti koji je dio pravednoga pobožan. Kako su Sokrata optužili za bezbožnost, želi pronaći pobožno u pravdi kako bi se mogao izvući iz smrtne kazne.

7. Eutifron daje novu definiciju pobožnosti → odgovor 4:

"Meni se dakle čini, Sokrate, da je sveto i pobožno onaj dio pravednoga koji se odnosi na služenje bogovima, dok je onaj koji se odnosi na služenje ljudima preostali dio pravednoga...Nešto slično kao što bogovi služe gospodarima."⁶⁷

Ni ova definicija pobožnosti nije dobra, jer uvodi pojam korisnosti. U ovom citatu možemo vidjeti da Eutifron vuče paralelu između toga kada ljudi služe bogovima i robovi svojim gospodarima. Za njega je to isto. Sokrat smatra da ako već ispada da ljudi služe bogovima kao robovi slugama, da onda bogovi moraju ostvariti nešto kada već ljudi služe njima.⁶⁸ Na ovo pitanje, Eutifron daje dosta dug odgovor i ponovno se udaljava od točne definicije pobožnosti, tako što opet zaključuje da je pobožnost služenje bogovima.⁶⁹ Možemo vidjeti kako je Eutifron uz Sokratovo navođenje polagano dolazio do općenitijih definicija, ali se u sredini dosta zapetljao i ponovno dao definiciju za pojedinačiji slučaj. Sokrat je to uvidio i pokušao spasiti ono dokle je Eutifron uspio doći s njegovim navođenjem. Sokrat i dalje pokušava Eutifrona navesti da nađe u sebi tu definiciju koja im je potrebna i da pritom sam dođe do toga.

8. Kako bi potaknuo Eutifrona na daljnju raspravu, Sokrat daje definiciju pobožnosti na osnovu onoga što je Eutifron rekao, samo što je ta definicija bila kraća, razumljivija i općenitija, a ona glasi: " Prema toj tvojoj tvrdnji pobožnost bi bila znanje o prinosu zamolbi i darova bogovima."⁷⁰ Tijekom dijaloga, Sokrat zaključuje da pobožnost nije neka trgovina između bogova i ljudi gdje bogovi daju ljudima ono što ih ljudi mole, a ljudi bogovima daju ono što bogovi trebaju od ljudi.⁷¹

⁶⁶ Platon 1998, str. 43 12d.

⁶⁷ Platon 1998, str. 43 12e – 47 13d6.

⁶⁸ Platon 1998, str. 47 13d – e.

⁶⁹ Platon 1998, str. 49, 14b.

⁷⁰ Platon 1998, str. 49 14d.

⁷¹ Platon 1998, str. 51 14e.

9. Na osnovu novih Eutifronovih zaključivanja, Sokrat izvodi novu definiciju pobožnosti i traži da mu Eutifron to potvrdi ili opovrgne: "Pobožno je dakle, Eutifrone, bogovima dopadljivo, ali im nije korisno ni drago?"⁷² U ovoj Sokratovoj definiciji je vidljiva ironija nakon što je Eutifron izjavio da su darovi koje ljudi daju bogovima izraz štovanja, časti i dopadljivosti.⁷³
10. Eutifron zatim daje novu definiciju → definicija 5: da je pobožno ono što je bogovima drago. Tu smo se nakon cijelog dijaloga vratili na onu početnu Eutifronovu definiciju pobožnosti. Dijalog završava aporijom s obzirom na to da se ne nalazi rješenje na postavljeni problem. Na kraju je Sokrat dosta ironično rekao kako ga Eutifron mora naučiti pobožnosti, jer je uvjeren da on to zna dok Sokrat ništa ne zna o tome. Iako nakon tako dugog dijaloga Eutifron nije došao do općenite definicije pobožnosti usprkos Sokratovu navođenju, Sokrat ipak izjavljuje da ga Eutifron mora naučiti pobožnosti i da jedini to može, jer je svećenik i naravno, tu uočavamo Sokratovu ironiju, što je vidljivo u sljedećem odlomku:

"Moramo dakle ponovno od početka razmotriti što je pobožno jer dok ne saznam, neću dobrovoljno odustati. I nemoj me više omalovažavati nego napregni svoj razum i kaži mi konačno istinu. Ako itko od ljudi, onda je ti znadeš i ne smijemo te pustiti kao Proteja sve dok je ne kažeš...Sada dobro znam da vjeruješ kako točno znadeš što je pobožno, a što nije. Reci mi, dakle, najbolji moj Eutifrone, i nemoj skrivati što o tome misliš."⁷⁴

U sljedećim potpoglavljima prikazat ću osnovne karakteristike Sokratove metode istraživanja.

5.2. Ironija

Sokrat je smatrao da ljudi moraju tijekom cijeloga života propitivati svoje znanje i svoja uvjerenja. Kako sam već prikazala, kada Sokrat vodi dijalog sa svojim sugovornicima, on na pitanje koje je postavio očekuje kratak odgovor i očekuje definiciju, koja je općenita i koja obuhvaća sve mogućnosti postavljenoga pitanja, a ne samo jedan dio.⁷⁵ Ironijom Sokrat želi osvijestiti svoje sugovornike to jest pokazati im da imaju krivo znanje te ih pokušati usmjeriti

⁷² Platon 1998, str. 53 15b.

⁷³ Platon 1998, str. 51 - 53.

⁷⁴ Platon 1998, str. 53 - 54 15d – e.

⁷⁵ Zorić 2008, str. 28.

na propitivanje i provjeravanje činjenica, a ne na prihvaćanje znanja koje nisu provjerili. Sokrat vodi dijaloge s ljudima koji su bili na visokim pozicijama i s onima koji bi trebali biti majstori u svome području. Kao što smo vidjeli u *Eutifronu*, Sokrat razgovara sa svećenikom Eutifronom o pobožnosti. Svećenik bi najbolje trebao znati što je to pobožnost i Sokrat želi od njega čuti definiciju. Želi pokazati da i oni koji bi trebali biti stručnjaci u svome području nemaju u potpunosti osviješteno znanje i da bi trebali stalno tragati za njime, a u tome im želi on pomoći. Svi ti stručnjaci imaju veliko mišljenje o sebi i o svome znanju, a zapravo ne shvaćaju da čovjek nikada ne može biti najpametniji, da se uvijek nešto ne zna i da stalno moramo učiti. "Sokratova ironija ne teži diskvalifikaciji drugoga, već mu želi pomoći."⁷⁶ Ironija bi trebala maknuti mišljenja koja nisu promišljena kod ljudi.⁷⁷ Pomoću ironije Sokrat pokazuje kako sugovornikova početna teza završava u kontradikciji sa zaključkom. Sokratovo podučavanje je još ironično i zbog toga što nas on ne podučava nečemu novome, već nas podučava da u sebi pronađemo znanje koje već imamo, ali ga nismo svjesni te prema tome on podučava kako osvijestiti vlastito znanje.⁷⁸

Vlastos smatra da postoje dva oblika ironije⁷⁹:

1. "Jednostavna ironija" - "...njom se nešto ne izriče u svom običnom značenju, već aludirajući na nešto posve drugo, i to tako da to što se izriče postaje krivo, ako se shvati u običnom značenju."⁸⁰
2. "Složena ironija" - "...ono što je rečeno u isti mah i jest i nije ono što je mišljeno: površinsko značenje je mišljeno da bude istinito na jedan način, a lažno na drugi."⁸¹

Sokrat je izumio "složenu ironiju". Patočka smatra da je Sokratova ironija pedagoška i učiteljska sila. Sokratova ironija je ironija odraslijeg od odraslih.⁸² Nekom Sokratovu sugovorniku nešto se čini tako ozbiljno dok za Sokrata to nije prava ozbiljnost i zbog toga je to Sokratu smiješno što sugovornik smatra da je ozbiljno. Patočka je tako Sokratovu ironiju odraslijeg od odraslih objasnio na primjeru djeteta. Dijete kada se privikava na naš svijet je ozbiljno, pokušava naučiti hodati, govoriti i to je za dijete velika ozbiljnost, dok za nas to nije ništa s kakvim se mi ozbiljnostima moramo suočiti.⁸³

⁷⁶ Brun 2007, str. 85.

⁷⁷ Brun 2007, str. 87.

⁷⁸ Brun 2007, str. 90.

⁷⁹ Reale 2003, str. 175.

⁸⁰ Reale 2003, str. 175 – 176.

⁸¹ Reale 2003, str. 176.

⁸² Reale 2003, str. 176.

⁸³ Reale 2003, str. 178.

U *Eutifronu ili raspravi o pobožnome* prisutne su metafore koje je Sokrat koristio kao ironije i služile su kako bi trgnule njegove sugovornike. U *Eutifronu*, nakon što Eutifron ne da valjane definicije pobožnosti, Eutifron izjavi kako se njegove misli i riječi vrte u krug na što Sokrat da metaforu o Dedalu tvrdeći da su to riječi Dedala. Eutifron se na to doveže i prihvati da je Sokrat Dedal, jer Sokrat postavlja pitanja i vodi razgovor k nekom cilju.⁸⁴

5.3. Majeutika

“Majeutika je umjetnost ispitivanja kojom učitelj porađa učenika. Porada se istina koju je učenik nosio u sebi, ali ju je zaboravio.”⁸⁵ Sjećanje je bitno u Sokratovoj majeutici. Sokratovo sjećanje nije puko prisjećanje nekoliko lekcija, već sjećanje koje daje jedinstvo. To sjećanje je pravo znanje. Sokrat je tako i Platona podučavao da treba prvo pogledati u sebe.⁸⁶ Imamo riječi samoga Sokrata o svojoj majeutici:

“Moja primaljska vještina odgovara u ostalome onoj primalja, a razlikuje se u tome što se izvršava na muškarcima, a ne na ženama i što pazi na njihove duše, koje rađaju, a ne na tjelesa. No najvažnije u mojoj vještini je to da može na svaki način ispitivati da li duša mladića rađa utvaru i laž ili čestito i istinito. Naime i ja imam zajedničko s primaljama to da sam sterilan u mudrosti; a što mi već mnogi prigovoriše da druge ispitujem, a sam ne dajem nikakav odgovor zato što nemam nikakve mudrosti, pravo mi prigovaraju. A razlog tome je ovaj što me bog prisiljava da budem primalja, ali mi je zapriječio rađati. Stoga ja sam nisam baš ni u čemu mudar niti je iz mene potekao neki pronalazak kao plod moje duše...Uzrok pak porođaja je bog i ja...A oni koji se sa mnom družu doživljavaju isto što i roditelje. Imaju naime trudove i noću i danju puni su nemira mnogo više nego žene. Moja vještina je sposobna da budi i smiruje ove trudove...To sam tebi, moj dragi, zbog toga opširno razložio jer slutim, kao što i ti sam misliš, da si u sebi trudan i da imaš trudove. Predaj se dakle meni kao sinu primalje. Koji sam i sam primalja, i nastoj da na ono što te pitam odgovaraš tako kako možeš.”⁸⁷

U ovim citatima možemo vidjeti kako Sokrat opisuje da je poput primalje koja pomaže ženama poroditi se iako on pomaže samo muškarcima. On želi pomoći dušama, a ne tijelima. Također, opet spominje kako nije baš nešto mudar i da nema neko znanje i da mu to ljudi i prigovaraju, jer stalno misle da se pravi znalacem i da drugim ljudima mudruje, a sam ne zna mnogo toga, ali se Sokrat ograđuje, jer i sam priznaje da ne zna puno toga. Njegov božanski

⁸⁴ Reale 2003, str. 207.

⁸⁵ Brun 2007, str. 49.

⁸⁶ Brun 2007, str. 52.

⁸⁷ Reale 2003, str. 201 – 202.

poziv je da usmjeri ljude da oni znanje pronađu u sebi. Mnogi teoretičari, kao što su Vlastos, Burnyeat i Maier smatraju da majeutika nije potekla baš od Sokrata, već da je to Platonov izum koje je onda sam Platon pripisao Sokratu.⁸⁸

5.4. Indukcija

Sokratu možemo zahvaliti na otkrivanju indukcije kao jedne od metoda ispitivanja pojmova. Indukcija je višeznačan pojam znanosti i filozofije koja označava logički prijelaz u zaključivanju od pojedinačnoga na opće.⁸⁹ Indukcija kreće od pretpostavke da pojedini članovi nekakve skupine pojava ili predmeta imaju zajednička svojstva pa je na temelju toga moguće zaključiti da pripadaju istoj vrsti.⁹⁰ Takvo zaključivanje se temelji na iskustvenoj izvjesnosti, a ne na logičkoj pa se induktivno zaključivanje uzima kao vjerojatno.⁹¹ Kako sam već spomenula, Sokratu se može pripisati induktivni dokaz i opća definicija, jer je začetnik indukcije kao metode ispitivanja pojmova.⁹² Iako je Sokrat koristio indukciju i njen je začetnik, on ju nije prepoznao na teorijskoj razini i nije ju promišljeno razložio.⁹³ Tako bi primjer indukcije bio da ako je Sunce tisućama godina izlazilo nepogrešivom pravilnošću, mi na temelju indukcije možemo zaključiti da će izlaziti i sljedećih tisuću godina te i točno vrijeme njegova izlaženja u bilo kojem dijelu svijeta.⁹⁴ Sokrat je bio više u ranijoj, probnoj razini razmišljanja prije nego je logika bila kodificirana i formalizirana.⁹⁵

⁸⁸ Reale 2003, str. 203.

⁸⁹ Preuzeto s <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=27347> (stranica posjećena: 12.7.2021.).

⁹⁰ Preuzeto s <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=27347> (stranica posjećena: 12.7.2021.).

⁹¹ Preuzeto s <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=27347> (stranica posjećena: 12.7.2021.).

⁹² Guthrie 2006, str. 409.

⁹³ Reale 2003, str. 193.

⁹⁴ Guthrie 2006, str. 410.

⁹⁵ Guthrie 2006, str. 411.

6. Platonova kritika Sokratove metode istraživanja prikazana na Platonovu djelu *Menon*

Menon je prijelazni dijalog, dijalog između takozvanog ranog Platonova razdoblja i srednjeg razdoblja i to se može vidjeti u strukturi djela.⁹⁶ *Menon* je jedini Platonov dijalog koji ima strukturu Platonovih djela iz ranijeg razdoblja i iz srednjeg razdoblja. Prva trećina teksta strukturirana je poput sokratovskog dijaloga, a druge dvije trećine uvode teme koje nisu prisutne u ranijim dijalozima, a koje su značajne u dijalozima srednjeg razdoblja, a to su teme: besmrtnosti duše, podsjećanja, hipotetičke metode i odnosa znanja i mnijenja. Prva trećina teksta je poput sokratovskog dijaloga, jer Sokrat pita Menona što je vrlina, Menon daje definicije, a Sokrat opovrgava sve te definicije svojim *elenchusom*. Prisutna je klasična Sokratova metoda koju sam prikazala na temelju *Eutifrona*. Čini se kao da je *Menon* nastavak rasprave iz djela *Protagora*. U *Protagori* se raspravlja o vrlini i *Menon* nastavlja tu temu, ali ponovno Platon ne dolazi do definicije vrline, već na osnovi "hipotetičke" metode zaključuje da se ona ne može podučiti.⁹⁷ Iako se u djelu raspravlja o vrlini, to je dijalog o razlici između znanja i mnijenja.⁹⁸ Na početku djela, Menon traži od Sokrata da mu kaže što je vrlina. Javlja se opet Sokratova skromnost i govori da ništa ne zna pa tako ne zna ni što je vrlina.⁹⁹ Na početku dijaloga Sokrat smatra da nitko drugi ne zna što je vrlina dok Menon smatra da Gorgija, sofist, zna što je vrlina i želi ga prisjetiti što Gorgija govori o vrlini. Sokrat želi čuti od Menona što on misli da je vrlina. Sokrat je lukav i mijenja pitanje koje je bilo postavljeno njemu i postavlja Menonu. U prvom dijelu *Menona* Platon se koristi klasičnom Sokratovom metodom istraživanja, koju sam ranije prikazala:

1. Postavljanje pitanja: Što je vrlina?
2. Sugovornik, Menon, nudi definiciju – odgovor 1:

"...lako je kazati kako je vrlina muškarca ovo: moći obavljati državne poslove te obavljajući ih prijateljima činiti dobro, a neprijateljima zlo te sam paziti da ti se ništa zlo ne dogodi. Ako želiš da ti objasnim vrlinu žene, nije teško objasniti da ona mora dobro voditi kućanstvo, paziti na sve u kući i biti poslušna mužu. A druga je vrlina djeteta, ženskoga i muškoga, te stara muškarca,

⁹⁶ Platon. 1997. *Menon*. Zagreb: KruZak. str. 103.

⁹⁷ Platon 1997, str. 106.

⁹⁸Platon 1997, str. 103.

⁹⁹ Platon 1997, str. 17 71B.

bilo slobodnoga, bilo roba, kako već hoćeš...naime, za svaku djelatnost i za svaku dob s obzirom na svaki posao za svakoga od nas postoji vrlina, a isto tako, Sokrate, i porok.”¹⁰⁰

3. Sokratova kritika odgovora – Menon nabraja primjere vrlina pa mu Sokrat daje primjer pčele, pomoću koje pokušava Menonu pokazati da ga pita što određuje svaku pčelu da bude pčela, a ne što ima neka određena pčela pa da se po tome razlikuje od druge pčele. Sokrat traži *eidos* – formu nekog pojma, u ovom slučaju pčele, to jest vrline što vidimo u sljedećem citatu: ”Tako je i s vrlinama – iako su mnoge i raznolike, ipak sve imaju neku jednu te istu odrednicu na osnovi koje su vrline...”¹⁰¹ Sokrat je ponekim primjerima dobrote i pravednosti pokazao Menonu da se ne razlikuje vrlina muškarca, žene, starca, djeteta i roba.¹⁰²
4. Sugovornik nudi novu definiciju – odgovor 2 : ”Menon: Što drugo nego moći upravljati ljudima, ako već tražiš neko jedno koje vrijedi za sve?”¹⁰³
5. Sokratova kritika odgovora: Ako se upravlja ljudima, različito se upravlja robom ili djetetom, također, treba dodati upravlja li se čovjekom pravedno ili nepravedno.¹⁰⁴ Raspravljaju o vrstama vrlina i čim je spomenuta pravednost, postavlja se pitanje je li pravednost vrlina ili vrsta vrline.¹⁰⁵
6. Sugovornik ne nudi novu definiciju, već primjere za prethodnu definiciju: ”Menon: Dakle, mislim da je vrlina hrabrost, umjerenost, mudrost, velikodušnost i druge veoma mnoge.”¹⁰⁶
Sokrat pobija i te primjere: ”Opet smo Menone, došli na isto – ponovno smo pronašli mnoge vrline tražeći jednu...”¹⁰⁷
7. Nakon što je Sokrat Menonu ukazao na primjere kakva bi definicija vrline bila, Menon napokon nudi treću definiciju vrline:
”Mislim, dakle, Sokrate, da je vrlina, kako kaže pjesnik, ”uživati u lijepim stvarima i moći ih steći”; i ja kažem da je to vrlina – težeći za lijepim stvarima moći ih steći.”¹⁰⁸

¹⁰⁰ Platon 1997, str. 19 71E2 – 72A5.

¹⁰¹ Platon 1997, str. 21 72C5 – 72 C6.

¹⁰² Platon 1997, str. 21 73A5 - 23 73C2.

¹⁰³ Platon 1997, str. 23 73C7 – 73D1.

¹⁰⁴ Platon 1997, str. 23 73 D1 – 73E1.

¹⁰⁵ Platon 1997, str. 23 73 E1.

¹⁰⁶ Platon 1997, str. 23 74A1.

¹⁰⁷ Platon 1997, str. 23 74A5.

¹⁰⁸ Platon 1997, str. 31 77B2 – 72B4.

8. Sokratovo pobijanje definicije – ovdje bi inače završio dijalog aporijom, ali se nastavlja dalje.¹⁰⁹ Platon kritizira Sokratovu metodu istraživanja, jer ona vodi aporiji, to jest situaciji u kojoj ne dobivamo rješenje problema. Platon nudi izlaz iz Sokratove metode koja nikada ne polučuje pozitivan rezultat.

Platon u ovome djelu pokazuje da postoji problem Sokratove metode istraživanja, odnosno da Sokratov *elenchus* ne može dovesti do rješenja zbog toga što ako dijalog i krene prema rješenju, Sokrat navođenjem ponovno zakomplicira razgovor, sugovornik se zbuni i prihvati verziju koju Sokrat ponudi s tim da Sokrat iskrivi sugovornikovu verziju. Time dijalog nikada neće moći doći do razrješenja. Likovi u ranim dijalozima naslućuju da ih Sokrat vara i prigovaraju mu način na koji ih on ispituje. Oni smatraju da Sokrat svojom metodom pokušava navesti njih da počnu razmišljati kako on želi.¹¹⁰ Tako se i Menon žali i smatra da Sokratu jest to metoda da navede njega da prihvati sve što Sokrat misli da je točno. Menon uspoređuje Sokrata s morskom ribom drhtuljom što sam prikazala u sljedećem odlomku:

“I prije nego što sam te, Sokrate, sreo, čuo sam da ti ne činiš ništa drugo nego si sam u nepravilici i druge dovodiš u nepraviliku...I čini mi se, ako se mogu našaliti, da si po izgledu i drugome posve sličan onoj širokoj morskoj ribi drhtulji; naime, ona uzrokuje da onaj tko joj se približi i dodirne je postane ukočen, a i ti si, čini mi se, sada i meni nešto takvo učinio.”¹¹¹

U *Menonu* se može uočiti “Paradoks istraživanja” ili “Menonov paradoks”. “Menonov paradoks” je Menonova formulacija problema postavljena kroz tri pitanja, a “paradoks istraživanja” je Sokratova preformulacija Menonova pitanja. “Paradoks istraživanja” ili “Menonov paradoks” je neprikladan izraz, jer se skup pitanja ne može nazvati paradoksom. Paradoks bi u ovom smislu bila Sokratova preformulacija Menonovih pitanja.¹¹² Tako Menonovu primjedbu možemo vidjeti u sljedećem pitanju:

“A na koji ćeš način, Sokrate, istraživati ono za što uopće ne znaš što je? Naime, kakvu ćeš stvar od onih koje ne znaš staviti pred sebe kao predmet istraživanja? Jer ako slučajno na nju i naiđeš, kako ćeš znati da je to ono što nisi znao?”¹¹³

Menonova pitanja se tehnički mogu prikazati u obliku dviju tvrdnji:

“Čovjek ne može istraživati ono što ne zna, jer:

¹⁰⁹ Platon 1997, str. 106.

¹¹⁰ Williams, B. 2006. *Smisao prošlosti ogledi o povijesti filozofije*. Zagreb: Matica hrvatska. str. 202.

¹¹¹ Platon 1997, str. 37 79E6 – 80B1.

¹¹² Platon 1997, str. 143.

¹¹³ Platon 1997, str. 39 80D5 – 80D8.

1. To što ne zna ne može postaviti kao predmet svojega istraživanja jer ne zna što je to. Ova teza pokazuje da istraživanje uopće nije moguće, jer ako nešto ne znamo, ne možemo uopće postaviti ni početnu poziciju iz koje ćemo krenuti istraživati, a pogotovo ne možemo odraditi cijelo istraživanje.
2. Ako tijekom istraživanja slučajno i naiđe na ono što nije znao, neće znati da je to ono što nije znao.”¹¹⁴ Druga teza pokazuje da istraživanje ponovno nije moguće, jer ako nešto i otkrijemo tijekom istraživanja, sigurno nećemo znati da smo nešto otkrili, jer nemamo znanje o pojmovima o kojima istražujemo pa ne bismo znali što trebamo dobiti ili ako dobijemo rješenje, nećemo znati da je baš to ono što nam treba.

Menon smatra da istraživanje nije moguće ako nemamo znanje o onome što istražujemo. Menon svojim pitanjima sumnja u Sokratov *elenchus*, koji se Menonu sve više čini kako se zasniva na Sokratovu odbacivanju vlastita znanja. Nakon što Menon postavi ova pitanja Sokratu, Sokrat preformulira ta pitanja u sljedeća:

“Shvaćam što želiš kazati, Menone. Vidiš li da to navodiš kao eristički argument, kako čovjeku nije moguće istraživati ni ono što zna ni ono što ne zna? Jer ne može istraživati ni ono što zna – jer to zna i takvome nije potrebno nikakvo istraživanje – ni ono što ne zna – jer i ne zna što bi trebao istraživati.”¹¹⁵

U prethodnom odlomku vidimo da Sokrat Menonova pitanja naziva erističkim argumentima, gdje se sugovornika navodi da dođe u protuslovlje te mu se postavljaju takva pitanja na koja može odgovoriti samo “da” ili “ne” i tako se odgovori sugovornika lakše mogu opovrgnuti.¹¹⁶ U prethodnom citatu možemo vidjeti da kao što su mnogi Sokratovi sugovornici smatrali da ih Sokrat navodi na krivi odgovor tako sada Sokrat smatra da Menon njega navodi.

Sokratov paradoks istraživanja tvrdi sasvim drugo od onoga što je bio Menonov prigovor, to jest ono što je “Menonov paradoks” što možemo vidjeti u sljedećoj formulaciji:

1. “Za svako X, čovjek ili zna ili ne zna X.
2. Ako zna X, onda ne može istraživati X.
3. Ako ne zna X, onda ne može istraživati X.
4. Prema tome, čovjek ni u kojem slučaju ne može istraživati X.”¹¹⁷

¹¹⁴ Platon 1997, str. 144.

¹¹⁵ Platon 1997, str. 39 80E1 – 80E5.

¹¹⁶ Platon 1997, str. 143.

¹¹⁷ Platon 1997, str. 145.

U ovoj formulaciji vidimo da je Sokratova formulacija drukčija od Menonove. Menon ne zastupa poziciju pod brojem 2. On ne smatra da ako netko zna, da onda ne može istraživati.¹¹⁸ Sokrat u svojoj formulaciji mijenja ono što tvrdi Menon i prema tome je Sokratova formulacija promašena, jer se njegov odgovor Menonove kritike zasniva na Menonovoj tvrdnji da ni u kojem slučaju istraživanje nije moguće i prema tome nije valjana. Sokrat sam smatra da treba istraživati, ali krivo shvaća koja je bila Menonova kritika.¹¹⁹

U *Menonu* možemo vidjeti sve nedostatke Sokratova *elenchusa*. Dijalog bi kvalitetno krenuo, ali bi se previše zakomplicirao i Sokrat bi krivo navodio Menona. Na kraju kada je trebalo doći do definicije, obojica su shvatila da su vrlinu uzeli u obzir samo kao razboritost, a ne kao i mnijenje. Razgovor je završio s definicijom, ali vrlo "labavom" i bez čvrstog uporišta. Na osnovu Platonove kritike možemo vidjeti kako je Sokratova metoda istraživanja problematična, jer ne vodi k rješenju problema, nije plodonosna te ne polučuje znanje.

¹¹⁸ Platon 1997, str. 145.

¹¹⁹ Platon 1997, str. 39 80E1 – 80E5.

7. Pozitivni aspekti Sokratove metode istraživanja i primjena danas u suvremenom društvu

Upoznavši se s formom Sokratove metode istraživanja i Platonovom kritikom Sokratove metode koja prikazuje njezine negativne aspekte, predstaviti ću i pozitivne aspekte Sokratove metode. Prvo ću prikazati upotrebu Sokratove metode istraživanja tijekom povijesti, a zatim primjenu u današnjem školstvu.

Uz već navedene razloge zbog kojih je Sokrat volio "živi razgovor", jedan od razloga zbog kojeg je na njega bio potaknut vezan je i uz političko stanje tadašnje Atene. Sokrat je živio u Ateni kada je bila prisutna demokracija. Iako žene, robovi i stranci nisu smjeli glasati, odrasli muškarci jesu i Atena je u to vrijeme bila najbliža demokraciji, ali Sokrat nije bio zadovoljan. Smatrao je da ljudi ne raspravljaju i ne propituju političke autoritete. Nije htio da žarište argumenta bude na autoritetu, već samo na argumentu.¹²⁰ Sokratu nije bio bitan stalež ili političko opredjeljenje sugovornika, nego jedino valjanost argumenata koje nudi sugovornik. Sokrat, kako je već spomenuto, volio je propitivanje i zajedničko dolaženje do istine.

Sve vrijednosti koje je Sokrat zastupao pokušali su pedagozi i nastavnici tijekom povijesti primijeniti na školstvu. Najučinkovitija primjena nekih vrijednosti i promjena društva moguća je od rane dobi te su zbog toga određeni pedagozi i nastavnici pokušali reformirati školstvo slijedeći Sokratove principe. Svi oni su *elenchusom* htjeli stvoriti od djece aktivne, sposobne, kritične i znatiželjne ljude koji nisu pasivni slušatelji koji prihvaćaju što im nameću autoriteti, već koji razmišljaju svojom glavom i koji se mogu oduprijeti autoritetu.¹²¹ Tako je švicarski pedagog Johann Pestalozzi (18. – 19. stoljeće) kritizirao učenje napamet i veliku količinu informacija koju su djeca morala naučiti. Smatrao je da je takva vrsta obrazovanja prisutna samo kako bi stvorila poslušne građane koji sve prihvaćaju i ne propituju autoritet. Kako on tvrdi, *elenchus* bi bio koristan za primjenu u školstvu kako bi podučavao djecu kritičkom mišljenju.¹²² Njemački pedagog Friedrich Frobel (18. – 19. stoljeće) utemeljitelj je "dječjeg vrtića", namijenjenog djeci koja imaju još godinu dana do početka "redovitog" školovanja. Kao i Pestalozzi, bio je kritičar učenja napamet i zalagao se da se pomoću *elenchusa* djeca propituju, da se njime u djeci budi samostalnost te da, u konačnici, djeca uče igrajući se.

¹²⁰ Nussbaum, M. C. 2012. *Ne profitu: Zašto demokracija treba humanistiku*. Zagreb: AGM. str. 68 – 69.

¹²¹ Nussbaum 2012, str. 95.

¹²² Nussbaum 2012, str. 79.

Od Sokratove metode preuzeo je i to da svako dijete zaslužuje poštovanje bez obzira na spol i stalež te da djeca trebaju biti radoznala.¹²³ Američki nastavnik Bronson Alcott (18. – 19. stoljeće) poučavao je trideset dječaka i djevojčica u dobi od šest do dvanaest godina. On je Sokratov *elenchus* primijenio u svojoj nastavi gdje su učenici propitivali sami sebe i istraživali svoje emocije i misli. Iako se ugledao na Sokratovu metodu, ona mu je bila nepotpuna, jer je Sokrat zanemario emocije i maštu.¹²⁴ Za razliku od Alcotta, američki teoretičar John Dewey (18. – 19. stoljeće) u većoj mjeri ugledao se na Sokratovu metodu. Od Sokratove metode preuzeo je aktivno slušanje i sudjelovanje koje je trebalo primijeniti u radu s djecom. Bio je kao i ostali protiv učenja napamet te se zalagao za pretvaranje učionice u stvarni svijet gdje bi se raspravljalo o stvarnim problemima te gdje ne bi bilo nametanja autoriteta nad djecom.¹²⁵ Indijski eksperimentalni pedagog Rabindranath Tagore, osnovao je školu koja je bila nekonvencionalna. Glavni predmet bila je umjetnost, nastava se održavala na otvorenom i poticalo se djecu da sami dolaze do rješenja i da sami donose životne odluke.¹²⁶

Sokratova metoda istraživanja može se primijeniti i danas. Kako sam već prikazala, Sokrat je pomoću dijaloga pokušao potaknuti svoje sugovornike da propitaju svoje stavove i svoje znanje. Većina ljudi se sa Sokratovom metodom istraživanja upoznaje u srednjoj školi. Nažalost, to nisu sva djeca, jer oni koji ne idu u gimnaziju možda se s njome neće nikada upoznati. Tako barem gimnazijalci mogu naučiti od Sokrata propitivati stavove koje su "pokupili iz kuće". Djeca mogu propitati svoje stavove za koje smatraju da su potpuno ispravni. Pomoću *elenchusa* se mogu upoznati sa stavovima drugih učenika i naučiti uvažavati tuđa mišljenja bez osuđivanja. Bitan element Sokratove metode istraživanja je učenje djece raspravi bez ljutnje i svađe, potkrepljenju stavova dokazima te njihovu propitivanju prije zastupanja u raspravi. Za svaki stav i činjenicu koje se žele zastupati, bitna je provjera jer provjerom možemo saznati je li ispravan / na i vrijedi li ga / je uopće zastupati. Mnogi ljudi zastupaju neku činjenicu ili stav, a da ih nisu provjerili pa tako ni sami ne znaju zašto je / ga zastupaju. Nije dobar odgovor da nešto zastupamo, jer nam se sviđa ili zato što mi tako želimo, već moramo imati dokaze koji će nam to i potkrijepiti. Potrebno je djecu od malih nogu učiti raspravljati bez svađe i ljutnje. Kada djeca nauče konstruktivno raspravljati, prihvaćati tuđa mišljenja, propitivati svoje stavove, sami učiti i učiti kako bi postali bolji ljudi, tada znanje dobiva, osim obrazovne, i odgojnu funkciju što je i bila Sokratova namjera. Pomoću *elenchusa* u nastavi filozofije djeca

¹²³ Nussbaum 2012, str- 81 – 82.

¹²⁴ Nussbaum 2012, str. 83 – 84.

¹²⁵ Nussbaum 2012, str. 87 – 88.

¹²⁶ Nussbaum 2012, str. 89 - 94.

moгу naučiti da, osim pitanja i odgovora, u dijalogu je bitno i aktivno slušanje. Slušanje je važno, jer pomoću njega provjeravamo poklapaju li se naša mišljenja, stavovi i znanje s onim što čujemo od drugih.¹²⁷ Također, slušanjem provjeravamo čujemo li od sugovornika nešto novo što nismo znali i širimo li svoje znanje, a uglavnom širimo, jer ne možemo sve znati i svatko nas može nečemu novome naučiti. Jedan od bitnih aspekata Sokratove metode istraživanja jest taj da djeca ne dobivaju gotovo servirano znanje, već da sama istražuju, tragaju za znanjem i dolaze do rješenja. Čim dijete samo dođe do znanja, lakše će ga i zapamtiti i bit će mu ga lakše i shvatiti, jer je dijete samo promišljalo o onome o čemu je istraživalo što možemo vidjeti u sljedećem ulomku:

“Osnovna je vrijednost sokratovskoga dijaloga u tome što učenike dovodi u situaciju da aktivno i samostalno rješavaju probleme, čime se razvija njihovo logičko razmišljanje i filozofsko poimanje stvarnosti, povećava samosvijest, omogućava uvid u razumijevanje i znanje učenika.”¹²⁸

Učenici koji više raspravljaju u razredu statistički su postigli veće napretke u razumijevanju gradiva. Dijalog mijenja fokus s učenika na cijeli razred te tako učenici potiču jedni druge na daljnju komunikaciju i dolaženje do zajedničkog odgovora, dok u starom klasičnom načinu vođenja nastave profesor pita, učenik odgovori i dijalog se završava.¹²⁹

Kao što su navedeni pedagozi i nastavnici kritizirali učenje napamet, i danas u školstvu se puno uči napamet i velika količina informacija je prisutna u najranijoj dobi školstva. Djeca nakon “naštrebanog” gradiva sve zaborave. Informacije bi trebalo smanjiti i djecu učiti manjem broju gradiva, ali tijekom godina ponavljati bitne informacije kako bi djeca zapamtila i tako bila povezana s gradivom tijekom života.

Ugledavši se na Sokrata, njegova majeutika pomaže djeci da sami dođu do znanja i informacija. Ona uči djecu da ne uzimaju informacije koje su im dostupne bez imalo truda, nego da sami nešto prouče te dođu do znanja i nekih činjenica.

Kako sam prikazala razliku između Sokrata i sofista kao učitelja, tako mogu povući i razliku između primjene sofistike i Sokratove filozofije u obrazovanju. Sofistički nauk ne bi koristio djeci, jer bi ih učio bahatosti i raspravljaju radi pobjede te zastupanju stavova koji nisu istiniti. Kada bi slijedili sofistike nauk, djecu bi se učilo različitim manipulacijama kojima bi

¹²⁷ Zorić 2008, str. 35.

¹²⁸ Zorić 2008, str. 36.

¹²⁹ Pongračić, L. 2019. Povratak Sokratu – uporabna vrijednost metode dijaloškog proučavanja u suvremeno doba. *Časopis za odgojne i obrazovne znanosti Foo2rama* 3 (3) 89 – 103. str. 92.

navodili svoje sugovornike na prihvaćanje netočnih ideja i upoznavanja psihologije ljudi u nemoralne svrhe. Sofistički nauk bi kod djece, također, pobudio želju za natjecanjem umjesto za kolektivnim zajedništvom koje imamo kod Sokrata. Sokratova filozofija bi učila djecu da zajedničkim istraživanjem dođu do istine i znanja. Znanje je na prvom mjestu, a ne pobjeda. Kod Sokratove metode istraživanja nema manipulacije, nema prisiljavanja na prihvaćanje činjenica koje ne zastupamo, već istražujemo i sami dolazimo do znanja, a ne prihvaćamo ono što je opće prihvaćeno kao znanje.

Za kraj, što može biti veći pozitivni aspekt same Sokratove filozofije od izjave: "Znam da ništa ne znam". Ova izjava može samo pozitivno utjecati na djecu da se ne odnose bahato sa svojim znanjem i prema drugim ljudima, već da provjere svoje znanje i da uče tijekom cijelog života, jer će uvijek naići na nešto što ne znaju ili na nekoga tko više zna od njih. Uvid u vlastito neznanje je početak vlastitog znanja. Ovim je potvrđena Sokratova zamisao da obrazovanje ima odgojnu funkciju i to bi se i danas trebalo primijeniti u obrazovanju djece.

8. Zaključak

Sokrat je kao filozof ostavio brojne pozitivne aspekte. Bio je svestran filozof koji se bavio etikom, metodom istraživanja i dijalozima. Njegova metoda istraživanja je ostavila duboki utisak na povijest, ali i na sadašnjost. Brojni su pedagozi pokušali primijeniti Sokratovu metodu istraživanja na školstvo. Zanimljivo je kako je Sokrat razgovarao s odraslim ljudima, ali tijekom povijesti su pedagozi pokušali Sokratovu metodu istraživanja primijeniti na mlađu djecu, smatrajući da će biti bolje prihvaćena od najranije dobi. Sokratova metoda istraživanja lakše se može primijeniti na najmlađe, jer će prije odgajanje utjecati na mlade, nego na odrasle koji već imaju razvijen mentalitet i osobine.

Prema mome mišljenju, Sokrat je bio izvrstan filozof i zanimljivo je kako je više bio za praksu, nego za teoriju. Smatram da je trebao više pisati, jer o njemu ne bismo znali, a ni o njegovoj filozofiji da nije bilo filozofa koji su pisali o njemu i njegovoj filozofiji. Sokratov pokušaj da preporodi ljude je značajan, jer pokušava ljude potaknuti da preispituju sami sebe i svoje stavove i da sami dođu do znanja. Majeutika je od velikog značaja, jer preporuča čovjeka i uči ljude da znanje potraže u sebi, da ne vjeruju u bilo što, a da to prvo ne provjere i da ne slijede autoritete i stavove koji su im nametnuti. Danas indukcija za koju se Sokrat zalagao je bitna u prirodnim znanostima kako bi se istražili prirodni fenomeni. Platonovo djelo *Eutifron ili rasprava o pobožnome* je djelo koje nam predivno prikazuje Sokratovu metodu istraživanja što sam i pokazala kroz brojne korake. Sokrat je osim ozbiljnog filozofa koji je osvješćivao ljude bio i na neki način ironičan filozof koji je svojom ironijom ismijavao profesionalce koji su bili hvalisavci nesvjesni svojeg neznanja. Sokrat je nekako još simpatičniji zbog činjenice da se nije bojao autoriteta i mogao je bez straha ismijavati sve takozvane znalce koji nisu baš imali veliko znanje o svojoj struci za koje su smatrali da imaju. Prikazavši sofiste kao učitelje htjela sam prikazati motiv Sokratove metode istraživanja te predočiti potpunu suprotnost u filozofiji i pristupu podučavanja kod filozofa u Sokratovu vremenu. Smatram da sofistčki nauk nije ispravan, jer ne uči ljude da istraživanjem i raspravljanjem dođu do istine. Nema smisla raspravljati samo zbog pobjede i smatram da bi djeca odrastala s krivim vrijednostima ukoliko bi se takav nauk primijenio u školstvu.

Aporija je jedini problem Sokratova *elenchusa*. Smatram da bi svaki dijalog trebao završiti nekim zaključkom i valjanim argumentom, a ne bez rješenja. Probleme Sokratove metode istraživanja prikazala sam na osnovi Platonove kritike. Platonu kao Sokratovu učeniku

možu zahvaliti što je prenio Sokratove misli i filozofiju. Vidljivo je kako je Sokrat utjecao na Platona prije nego što je Platon razvio svoje ideje. Iako se Platon ugledao na Sokratovu filozofiju, bio je i Sokratov kritičar kao što sam i pokazala na djelu *Menona*. Smatram da je Platon valjano kritizirao Sokratov *elenchus*, jer ne polučuje pozitivan rezultat, ali njegova formulacija "Menonova paradoksa" nije bila potrebna. Platonu je trebalo opravdanje za istraživanje sa znanjem i s neznanjem pa je morao uvesti "teoriju podsjećanja" i "hipotetičku metode". Smatram da je Platon krivo shvatio Sokrata kada je Sokrat tvrdio da ne zna, a da želi istraživati. Sokrat se nije htio hvaliti sa svojim znanjem i bio je skroman, ali je bio voljan naučiti, istraživati i pomoći drugima doći do znanja, a Platon je to Sokratovo neznanje pretvorio u nedostatak Sokratova *elenchusa*. Također, mislim da Sokrat svojim "paradoksom istraživanja" nije dobro odgovorio na "Menonov paradoks", jer je tvrdio da Menon misli da nema smisla istraživati ako se nešto zna što Menon nije tvrdio, to jest Platon. Iako smatram da nije bilo potrebe da Platon formulira "Menonov paradoks" kao sam paradoks, Platon je svojom teorijom podsjećanja i "hipotetičkom metodom" dobro odgovorio na "paradoks istraživanja" i "Menonov paradoks".

Sokratova metoda istraživanja je, kao što su pedagozi uočili, korisna za djecu te bi trebala danas biti zastupljena u školstvu. Djecu bi se trebalo više učiti kritički razmišljati da propituju autoritete te da ne vjeruju svemu što čuju od političkih autoriteta. Danas ljudi lako povjeruju u mnoge stvari kada su im one dobro prezentirane te smatram da se upravo Sokrat protiv toga borio te je veoma ironično na to gledao. Smatram da bi filozofija trebala biti prisutna u svim srednjim školama, a ne samo gimnazijama. Pored svih predmeta gdje djeca moraju "štrebati", filozofija bi im došla kao osvježanje gdje ne moraju pamtiti veliki broj informacija koje će u kratkom roku zaboraviti. U srednjim školama bi trebalo primijeniti analitičku filozofiju gdje se više analizira, ali u manjoj mjeri i kontinentalnu da se upoznaju s objema vrstama filozofije.

Na kraju, kao što sam i započela rad, završit ću ga tako da istaknem kako su za mene Sokratove izjave "Spoznaj samog sebe" i "Znam da ništa ne znam" vrhunske, jer pokazuju kakav je skroman filozof bio koji je htio učiti i pomagati ljudima da sami dođu do znanja. Smatram da bi se svi ljudi trebali voditi ovim izjavama, da budu skromniji u svom znanju i da teže učenju te da prvo zaista spoznaju sebe te tako lakše spoznaju i svijet oko sebe kao što je i bila Sokratova želja.

9. Literatura

1. Berčić, B. 2012. *Filozofija Svezak drugi*. Zagreb: Ibis grafika d.o.o.
2. Brun, J. 2007. *Sokrat*. Zagreb: Kulturno informativni centar, Naklada Jesenski i Turk.
3. Guthrie, W. K. C. 2006. *Povijest grčke filozofije, Knjiga III - Sofisti – Sokrat*. Zagreb: Naklada Jurčić d.o.o.
4. Jaspers, K. 2008. *Ljudi sudbine: Sokrat, Budha, Konfucije, Isus*. Zagreb: AGM.
5. Kišiček, G. 2019. Sofističko nasljeđe u suvremenom poučavanju retorike. *Slovenski javni govor in jezikovno-kulturna (samo)zavest*. *Obdobja* 38: 127 – 134.
6. Nussbaum, M. C. 2012. *Ne profitu: Zašto demokracija treba humanistiku*. Zagreb: AGM.
7. Platon. 1998. *Eutifron*. Zagreb: Matica hrvatska.
8. Platon. 1997. *Menon*. Zagreb: KruZak.
9. Pongračić, L. 2019. Povratak Sokratu – uporabna vrijednost metode dijaloškog proučavanja u suvremeno doba. *Časopis za odgojne i obrazovne znanosti Foo2rama* 3 (3) 89 – 103.
10. Reale, G. 2003. *Sokrat K otkriću ljudske mudrosti*. Zagreb: Demetra.
11. Williams, B. 2006. *Smisao prošlosti ogledi o povijesti filozofije*. Zagreb: Matica hrvatska.
12. Zorić, V. 2008. Sokratova dijaloška metoda. *Život i škola* 20: 27- 40.

Internetski izvori:

1. <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=57022> (18.4.2020.).
2. <https://enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=70478> (4.7.2021.).
3. <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=50733> (11.7.2021.).
4. <https://enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=22711> (11.7.2021.).
5. <https://enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=25645> (11.7.2021.).
6. <https://enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=62118> (11.7.2021.).
7. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=27347> (12.7.2021.).

10. Sažetak

U ovom radu sam prvo prikazala osnovne činjenice o Sokratovu životu, o filozofu koji je zaslužan za *elenchus*, o čijoj je metodi riječ u ovom radu. Spomenula sam i njegovo filozofsko djelovanje te razlike Sokratove i sofističke filozofije. Zatim, u glavnom dijelu sam govorila o Sokratovoj metodi istraživanja, koju sam prikazala na Platonovu djelu *Eutifron ili rasprava o pobožnome*. Navela sam elemente Sokratove metode i detaljno razradila svaki element metode te glavne sastavnice djela. Elementi Sokratove metode su prikazani i na Platonovu djelu *Menon* te je kroz djelo prikazana Platonova kritika Sokratove metode istraživanja. Na kraju djela sam prikazala pozitivne aspekte Sokratove metode kroz primjenu u današnjem društvu. Navela sam primjenu *elenchusa* kroz povijest u školstvu te kako bi se *elenchus* mogao iskoristiti danas u školstvu s posebnim naglaskom na filozofiju.

Ključne riječi: Sokrat, Sokratova metoda istraživanja, ironija, majeutika, *Eutifron ili rasprava o pobožnome*, *Menon*, Platonova kritika

Summary

In the first part of this thesis, I have shown basic facts about the life of Socrates, the philosopher responsible for *elenchus*, which is the main subject of the thesis. I have also described his philosophical activity and the differences between his and sophistic philosophy. In the main part of the thesis, I wrote about The Socratic Method, illustrated on Plato's book *Euthyphro*. I have listed elements of The Socratic Method and elaborated in more detail every element of the Method and the main components of the book. Elements of The Socratic Method are also shown on Plato's book *Meno* and the Plato's criticism of the Method is presented in the book. At the end of the thesis I have presented positive aspects of The Socratic Method through its application in the modern society. Use of *elenchus* throughout the history of education was also described, together with the possible application in today's education, with the emphasis on the subject of philosophy.

Key words: Socrates, The Socratic Method, irony, maieutics, *Euthyphro*, *Meno*, Plato's critics